

ՀԱՆՔԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գ. ԼՍԻՍ Գ.

Բրահմանդին ինչ չեւերով հարուստ էր, արծա-
ղաւիտէն, շարժաւոր : — Վառնաւոր ա-
րահմանդներու վրայ : — Բնասարիական արա-
մանդը . Վեորդ շորրորդին արահմանդը .
Վաղղիոյ հապոստանի արահմանդը . Լորդայ
դասին աւ արահմանդը :

ԲԻԱՄԱՆԴԸ զանազան ձեւերով կը
կտրուի, և ձեւերուն համեմատ կ'ըսուի
շողղէնի¹, վարդաշէն² և աստիպի³ :
Շողղէնի ձեւով աղամանդը աղուոր
տեսք մը կ'ունենայ, և շատ յարգի է .
և սովորաբար տափակ կողմը դէպ 'ի
վեր կ'անցնեն : Վարդաշէն կը ձեւա-
ցնեն՝ աղամանդին երեսները հաւա-
սարակողմնեւանկիւններ կտրելով՝ ծայ-
րերը սրած . աս ձեւը ան ատեն աւելի
յարմար կ'ըլլայ՝ երբոր աղամանդին ե-
րեսին տարածութիւնը՝ խորութեանը
նայելով շատ ընդարձակ է . վասն զի
թէ որ շողղէնի ձեւ ուզես տալ այն-
պիսի աղամանդիդ՝ շատ կորուստ կ'ը-
նես : Իսկ տափարակ կը ձեւացնեն թի-
թեղնաձեւ աղամանդները՝ որ թան-
ձրութիւն չունին, և կամ խորութիւն
նին քիչ է, և երեսներուն ընդարձա-
կութիւնը ամենեւին անհամեմատ : Բ-
ղամանդը շողղէնի կամ վարդաձեւ
կտրուելու ժամանակ գրեթէ իրեն ծան-
րութեան կէսը կը կորսնցնէ, ուստի
ձեւի եկածը չբանաւածին կրկին արժէ-
քը ունի՝ աշխատութեան ծախքն ալ
չտեսլելով :

Լարդայի մէջ աղամանդ կտրելու
կողմանէ ամենէն ճարտար Բնդդիացիք
կը սեպուին . բայց որովհետեւ ասոնց
մէջ ալ քիչ են աս արուեստը գիտցող-
ները, անոր համար շատ աղամանդներ
հոլանտա կը խրկուին բանելու հա-
մար : Չգիտցողի թէ աղամանդը կրտ-
րելու և ձեւի բերելու արուեստը հըն-

գետասաներորդ դարէն առաջ Լարո
պայի մէջ ծանօթ էր թէ չէ : Լարդեմ
մանր աղամանդներ կը գտնուին՝ սե-
կամ գունաւոր թիթեղի վրայ դրած .
բայց շողղէնի համեմատ ու մաքուր
աղամանդ մը՝ որ ակնակապիձի՝ մէջ
մինակ դրուի՝ շատ աւելի գեղեցիկ
տեսք ունի :

Վարդաձեւ աղամանդին, ինչպէս որ
ըսինք, տակի կողմը տափարակ է, իսկ
վրայինը գմբէթաձեւ ու երեսները շատ :
Սովորաբար վեց երես կ'ունենայ՝ մէջը
եւանկիւններ, որոնց ծայրերը մէջտե-
ղի կէտին վրայ կուգան կը միանան, իսկ
խարիսխները ուրիշ գլխավայր կեցած
կարգի մը եւանկեանց խարիսխներուն
հետ իրար կը շօլափեն, ասով ծայրեր-
նին ալ թերթիկ կամ տերեւիկ ըսուած
ձեւերը կ'առնուն : Բձն մէկ եւան-
կեան մէջտեղուանքը միջոցներ կը մնան,
ասոնք ալ երկերկու երեսներ կը կտրեն :
Բնակով վարդաձեւ աղամանդը քսա-
նըչորս երես կը կտրուի՝ ամէն մէկը եր-
կու մաս բաժնուած, որոնց վերի կտու-
րը կ'ըսուի Բաֆ, և վարինը ասաֆն :

Շողղէնիին ուռած մասը վարդա-
ձեւինէն միշտ աւելի բարակ է . և ամ-
բողջ թանձրութիւնը երկու անհաւա-
սար կտոր կը բաժնուի . իրեքին մէկ
մասը՝ վերին երեսն է, և իրեքին՝ եր-
կուքը վարինն է՝ որ ակնակապիձին
մէջ կը ծածկուի, և Բաս կ'ըսուի :

Բղամանդին բուն գեղեցիկութիւնը
անոր վրայ է որ իր լուսոյն ճաճանչնե-
րը մարդու աչուրները առնեն . ուստի
աղամանդի բանաւածքին գլխաւոր ճար-
տարութիւնն ան է որ աղամանդը լու-
սոյ ճառագայթներուն բեկեկման ա-
մենայն օրինաց տակը իյնայ, որ աղա-
մանդին սեպհական կատարելութիւն
մը ճանչցուած է :

Վարդաձեւ աղամանդը շատ լուսա-
ւոր կ'ըլլայ՝ շողղէնիին աւելի տարա-
ծութիւն ունենալուն համար : Բայց
աս երկրորդիս առաւելութիւնը, որ
տափարակ աղամանդին մէկ կատարե-

1 Խա . Brillante. 2 Խա . Rosa. 3 Խա . Tavola.

1 Մասնիկի տէքը :

լազործութիւնն է՝ եօթնեւտասներորդ դարուն մէջ հնարուած, իր բանուածքին զանազանութենէն է ։

Հիմա քիչ մըն ալ աղամանդի արժէքին վրայ խօսինք ։ Սաճառականները մանր աղամանդները և անոնց կտորները քսակներու մէջ դրած ու կնքած՝ աւելեք կը տանին կը ծախեն . ուստի գնողներուն բաղձն է՝ աւելի կամ պակաս շահիլը ։ Հնդկաց ընկերութեան թանգարանին մէջ ալ նոյն կերպով կը ծախեն մարգարիտ, կառնելիոն՝ և անոնց նման վաճառքներ ։

Ղէֆերիէսի դրած կանոններուն նայելով՝ աղամանդին արժէքն է իրեն ծանրութեանը կրկնապատիկ համեմատութեամբ . ուստի թէ որ կոկոռած աղամանդ մը՝ մէկ քառաթի կշիռքով երկու լիւրէ ստերլին կ'արժէ, նոյն կշիռքով կոկոռած ու բանուած շողշողենի աղամանդ մը ութ լիւրէ ստերլին կ'արժէ ։ Քառաթի չորս ցորենահատ կը կռէ ճիշդ կշիռքով ։

Սարդաձև աղամանդին արժէքը աւելի քիչ է . բայց կոկոռածին միջին գինն է չորս լիւրէ ։ Արնայ շատ աւելի արժէք աւունենալ, բայց ոչ երբեք գեղեցիկ ու վայելուչ շողշողենի մը չափ . վասն զի թէ որ շողշողենի մը ջուրը՝ ըլլայ կատարեալ ու մաքուր և չափազննական ճշգրտութեամբ ալ համեմատ կտրուած, շատ աւելի բարձր գին կըրնայ ունենալ . վասն զի քան զհասարակ շողշողենին աւելի ծանրագին է ան շողշողենի աղամանդը՝ որուն ջուրը գեղեցիկ է, լուսոյ բեկբեկումը զարմանալի և ձեր առանց պակասութեան ։ Արեք կամ չորս քառաթի կշիռք կարմիր յակինթ մը շատ անգամ աւելի յարգի է քան թէ նոյն կշիռքով աղամանդը ։ Արբեմն ալ արևելեան շափիղան որ արևուն տաքութենէն գոյնը նետած ըլլայ՝ աղամանդի պէս կը ծախուի ։

Մանր աղամանդներուն գին կտրելու համար՝ վաճառականները կը գործա-

ծեն մէկ չափ մը, որուն կոթին վրայ մանր ու խոշոր բիւրեղներ հագուցած են՝ քառաթի $\frac{1}{64}$ մասին ինչուան $\frac{1}{4}$ մասը, և թէ որ մանր աղամանդները շատ են, անով բաղդատութիւն մը ընելով՝ անոնց արժէք մը կ'որոշեն ։

Զկոկոռած աղամանդը Բաժին կ'ըսուի . իսկ մանր կտորուանքը Կէր կը կոչին, ասոնք երկրթէ գործիքի ծայր կ'անցնեն, որով կ'ըլլան ապակեգործաց հատիչ ։ Օարմանալի բան մըն է որ աղամանդի բնական կէտերը զապակին կը կտրեն, իսկ արուեստական կէտերը չեն կրնար կտրել ։ Աղամանդը ոչ միայն տեսակ տեսակ գոհարներու կարգէն կը սեպուի՝ որ զարդի համար կը գործածուին, հապա նաև ապակեգործներուն շատ հարկաւոր գործիք է, ինչպէս որ յիշեցինք . վասն զի պզտիկ աղամանդի կտորի մըն ալ տակ, որ մանրացոյց դիտակաւ ալ չտեսնուիր, ապակին չկրնար դիմանալ, և որչափ ալ հաստ ըլլայ՝ զարմանալի դիւրութեամբ կը կտրուի ։

Բաժի կ'երեւնայ թէ աղամանդն ալ շափիղայի և կարմիր յակինթի պէս՝ արտունութեան հրովարտակաւ՝ մեծ տաղէ թել քաշելու գործածուած է . և ասոր պողովատիկ կորզանէն՝ ունեցած առաւելութեանը վրայ տարակոյս չկայ . վասն զի աղամանդը իր ամուր կարծրութեամբ՝ թելին բանուածքը նոյն բարակութեամբ ինչուան վերջը անփոփոխ կը պահէ ։

Աղամանդը կը գործածուին նաև ժամանակաչափ ժամացոյցներու անիւներուն ծայրերը, շարժող առանցքներուն յենարան եղած ապոյցներուն մէջ . և կարծեմ որ հիմա կարմիր յակինթէ յենարանները խափանուած են ։

Մանրացոյց գործիքին մանր ոսպնաձևները շինելու համար ալ գոհարականց մէջ ամենէն աւելի աղամանդը ընտրելի կ'երեւնայ . վասն զի լուսոյ բեկման զօրութիւնը՝ աղամանդին վրայ շատ ընդարձակ շրջան ունի, և ճառա-

1 Կառնելիոն պատուական քար մըն է ։

2 Զուր կը կոչեն օսկերիչները գոհար ականց և մարգարի փայլունութիւնը ։

գայթակերպութեանը քիչ կը ցրուին, միայն երկայնութեանը համեմատ քիչ մը տարւորդնելով: Փորձարտ ադամանդէ կորըն թարդ ոսպնաձև մը շինեց շատ բարակ երկու երեսն ալ հաւասար շառաւիղով, իբրեւ մատնաչափին $\frac{1}{5}$ մաս վառարանով, ադամանդին ջուրն ալ ամենակատարեալ է: Շատ լաւ ալ կոկուած է, ու վրան տեսնուած պայծառ ցորացմունքէն յայտնի կ'երևնայ որ մի միայն յարմար նիւթէ շինուած է: Վրն ձևով ու հաւասար շառաւիղով ադամանդը և ապակին իրարու հետ այնպէս կը համեմատին խոշորցրնելու կողմանէ՝ ինչպէս 8 առ 3. ահա այնչափ զօրաւոր է ադամանդը քան զապակին: (Ի) Է որ ապակին զօրութիւնը 24 է, ադամանդինը կ'ըլլայ 64:

Սմանք պղնձի վրայ բան փորագրելու համար՝ պողովատիկ գրչի տեղ ադամանդէ գրիչ գործածեցին, և շատ լաւ յաջողեցաւ. մանաւանդ ճարտարապետական քանդակներու մէջ, կապոյտ երկինք փորելու համար, և աշխարհացոյց պատկերներու մէջ ծով ձևացընելու համար. վասն զի պողովատիկին սուր ծայրը շուտ կը մնայ:

Ղաւթանդը միշտ թափանցիկ է, ինչպէս որ առաջ ալ ըսինք, և սովորաբար գոյն չունի: Իծերը, ծուռ երակները, և կամ դիրտի նման աղտերը նիւթապէս ալ ոչ միայն յարգը կը քիչցընեն, հապա բուն գեղեցկութիւնն ալ կը տանին: Եւ գտնուի դեղին ադամանդ՝ գինիի գոյն, կամ կինամոնի գոյն՝ սևի զարկած. մութ կանաչ ալ կը գտնուի՝ կարմրագոյն կանաչի զարկած. մթնագոյն կապոյտ ալ կայ՝ պեռլինեան երկնագունի նման. մեխակի գունով ալ կայ՝ վարդագունի զարկած. երբեմն ալ վրան ժանգի ձևով բծեր կը գրանուին: Եւ գտնուի դարձեալ, թէպէտ և խիստ քիչ անգամ, գոյնզգոյն ադամանդ, այսինքն մէկ մասը կապոյտ, մէկ մասը դեղին, մէկ մասն ալ գրեթէ փալ գոհարին նման: Սխալի գունով, երկնագոյն և կանաչ ադամանդները աւելի ծանրադին են, վասն զի խիստ

քիչ կը գտնուին. իսկ դեղին գունով ադամանդներուն յարգը քիչ է:

Գունաւոր մեծ ադամանդները թրւով խիստ քիչ են: Սպասիմիլեան կամ Լեստրիական ադամանդը դեղնագոյն է՝ վարդաձև կտրուած: Սպասիմիլեանոս կայսեր մեռնելէն վերջն ալ ան ադամանդը իր ազգատոհմը կը պահէ իբրեւ անվաճառելի ժառանգութիւն մը: Կարծեմ թէ անիկայ (Ժոսքանայի մեծ դքսին ձեռքէն կայսերական ազգատոհմին անցած է. և թէ որ չեմ սխալի՝ աս ան գոհարն է՝ որուն կշիռքը $139\frac{1}{2}$ քառաթ, և արժէքը 155,682 լիրէ ստերլին կը սեպեն: Սասն զի առաջներն ալ աս ադամանդը (Ժոսքանայի մեծ դքսերէն մէկը գներ էր, և երկարատեն Սէտիի ազգատոհմին քովն էր. բայց վերջէն Գերմանիոյ ինքնակալին ձեռքն անցաւ:

Ենգլիոյ Գէորգ Ի թագաւորին ադամանդին կապոյտ գոյնը շատ գեղեցիկ է, բուն ադամանդն ալ շատ հրաշալի, գեղեցիկ ու չքնաղագիւտ: Գէորգ թագաւորը աս ադամանդը Լչիտսոնէն գրնեց 22,000 լիրէ ստերլինի. կը կշռէ $29\frac{1}{2}$ քառաթ, և իրեն թագադրութեան օրը՝ թագին փառաւոր զարդն էր:

Սալ հեղինակը ադամանդներու և գոհարներու վրայ խօսելով կը պատմէ թէ ան ատենները Լոնտրայի մէջ մարդու մը քով կայ եղեր 44 քառաթի կը շիռքով կապոյտ ադամանդ մը շատ գեղեցիկ և ամենեւին անարատ: (Ի) Է որ չեմ սխալի, աս ըսուած մարդը՝ նոյն Լչիտսոնն է, և երևելի ոսկերչէ մըն ալ լսեր եմ որ ան ադամանդը $44\frac{1}{4}$ քառաթ կշիռքի սեպելով՝ Հոլանտացւոց թագաւորին ծախեր են 20,000 լիրէ ստերլինի. ուստի կրնայ ըլլալ որ դիպուածին պատմութեանը մէջ շփոթութիւն մը կայ:

Սեծ ու գունաւոր ադամանդներէն մէկն է նաեւ ան երկնագոյն գեղեցիկ շողջողենի ադամանդը որ ուրիշ գոհարներու հետ Գաղղիոյ թագաւորութե մեծ զարդ է: Կշիռքը $67\frac{1}{2}$ քառաթ

կը սեպուի, և արժէքը իրեք միլիոն լի-
րէ ստերլին: Վաղղիա՝ Արեւիլ անու-
նով մարդու մը քով ուրիշ կապուտակ
ադամանդ մըն ալ կար: Վատմեցին ին-
ծի թէ Եղբայ դուքսը ատենով ադա-
մանդ մը ունի եղեր՝ հանքային ածու-
խի շատ նման. աս տեղեկութիւնը ին-
ծի տուողները ան սքանչելի ու փայ-
լուն ադամանդը տեսած ըլլալով՝ 8,000
լիրէ ստերլին կ'արժէ կ'ըսէին: Ես ալ
քանի մը սև ադամանդներ տեսած եմ:

ԱՍՏՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

Բրեւ- բծերուն վրայ համառօտ Գեղեկո-
ւթիւն:

Բրեւի պարզ աչքով դիտելու ըլ-
լաս, լուսոյն սաստկութենէն աչու-
ներդ կ'առնուի ու վրան տարբերու-
թիւն մը չես տեսներ. բայց թէ որ գու-
նաւոր ապակիով ճառագայթներուն
սաստկութիւնը կտորես, սև բծեր կը
տեսնես վրան, տեղ տեղ ալ լուսաւոր
կէտեր: Եւ բծերը առաջին անգամ
Վալիլէոս տեսաւ 1611^{ին} ապրիլի մէջ.
նոյն տարին հոկտեմբերի մէջ Շայնէր
գերմանացին ալ դիտեց. Փաբլիկիոսի
դիտողութիւններն ալ նոյն միջոցները
կ'իյնայ: Եւ բծերը շատ փոփոխական
են. երբեմն կտոր կտոր բաժնուած կը
տեսնուին, երբեմն ալ աս կտորները ի-
րարու հետ միացած. բայց ամէնն ալ
մէկ ուղղութեամբ կը շարժին, այս ինքն
արեւելքէ դէպ'ի արեւմուտք կ'երթան
ու աներեւոյթ կ'ըլլան, 14 օրէն նորէն
արեւելեան կողմէն կը տեսնուին ու 14
օրէն դարձեալ աներեւոյթ կ'ըլլան:

Երբեմն աս բծերը այնպէս մեծ կ'ըլ-
լան որ եթէ երկինքը մուշ ըլլայ և կամ
արեւը մտնելու մօտ, պարզ աչքով ալ կը
տեսնուին: 1779^{ին} ապրիլի մէջ և 1795^{ին}
նոյեմբերի մէջ բծեր տեսնուեցան որ
3000^{էն} ինչուան 6000 աշխարհագրա-
կան մղոն տրամագիծ ունէին. 1791^{ին}
դեկտեմբերի մէջ բծեր տեսնուեցան

որ 200 միլիոն քառակուսի մղոն տարա-
ծութեամբ տեղ բռներ են եղեր, որ է
ըսել՝ երկրիս մակերեսութէն 21 ան-
գամ աւելի մեծ միջոյ տեղ: 1825^{ին}
մայիսի մէջ բծեր տեսնուեցան որ 51
միլիոն քառակուսի մղոն երկայնութիւն
ունին եղեր, և հետեւեալ տարին մար-
տի 3^{ին} 6 վայրկենի մէջ 42 բիծ տես-
նուեցան, և ասոնց մէջէն մէկը 90 մի-
լիոն քառակուսի մղոն մակերեսութ ունի
եղեր:

Եւ օրերս ալ կարգէ դուրս բծեր կ'ե-
րևնան արեւուն վրայ. ասոնք երեսունի
չափ կան՝ լայն գծի պէս, և աչքով ալ
կ'երևնան՝ արեւելեան կողմէն դէպ'ի ա-
րեւուն կեդրոնը երկնցած: Բովանդակ
երկայնութիւնը գրեթէ 200,000 հա-
զարմեթր է, որ երկրիս չընդապատին
հնգապատիկ երկայնութիւնն ըսել է.
իսկ աս բծերուն լայնութիւնը 26,661
հազարմեթր է. բայց խտութիւնը միա-
կերպ չէ. ամենէն խիտ մասին երկայ-
նութիւնը, որ ամբողջ մէկ բիծ կ'ե-
րևնայ, գրեթէ 127,000 հազարմեթր
երկայնութիւն ունի:

Բրեւուն ամէն դին հաւասարապէս
բիծ չըլլար, ինչպէս Վափոչի աստե-
ղաբաշխը ցրցուց. ընդհանրապէս բծե-
րը աւելի հասարակածին մօտ կ'ըլլան
կ'ըսէին քան թէ բևեռներուն մօտ,
բայց ինքը հասարակածէն դէպ'ի հիւ-
սիս 14° հեռու մեծ բիծ մը տեսեր է,
ինչպէս Շերշէլ երեւելի աստեղաբաշխն
ալ 1779^{ին} նոյն տեղը տեսեր էր: Բայց
հասարակածէն ինչուան հիւսիսային
10 աստիճանը եղած միջոցը քիչ ան-
գամ բիծ կը տեսնուի, և կամ տեսնուի
ալ նէ՝ միշտ պզտիկ կ'ըլլայ. ընդհակա-
ռակն հիւսիսային 11° ու 15° աստի-
ճաններուն մէջ խիստ շատ ու մեծ բը-
ծեր կը տեսնուին. նմանապէս հարա-
ւային 3° ու 6° աստիճաններուն միջոցն
ալ շատ կը տեսնուին: Բայց ամենէն
գեղեցիկ բծերը հիւսիսային 11° ու 15°
աստիճաններուն միջոցը երեւցածներն
են, որ 1625^{ին}, 1627^{ին}, 1752^{ին}, 1767^{ին},